

Волосатих О. Ю.

ВІДОМІ «НЕВІДОМІ КИЯНИ» – АБРАМ І МАТВІЙ ГОЗЕНПУДИ

Період 40–60-х років ХХ століття не випадково визначають «роками війни та відбудови». Цим, дещо неоднозначним висловом охоплено події війни, а далі – не легке повернення до мирного життя. Для викладачів Київської консерваторії такими стали 40–50-і роки. Наприкінці 40-х років розпочалися процеси, руйнівні за своїми наслідками, і насамперед, для української культури. Ідеться про масштабні акції проти творчої інтелігенції, про сумнозвісну боротьбу проти «антинародного формалістичного напрямку в мистецтві», «буржуазного націоналізму» та «безрідного космополітизму». Жертвами цієї боротьби стали ті, хто за інших обставин став би окрасою українського мистецтва. Серед таких, «утрачених» для України, – Матвій Гозенпуд та його молодший брат Абрам.

Однією з причин того, що незаслужено забутим в історії української музичної культури став композитор, піаніст і музично-громадський діяч **Матвій Якимович Гозенпуд** (1903–1961), можна вважати навдивовижу блискуче оточення. Серед його товаришів по навчанню багатьох, без перебільшення, можна назвати геніальними і всесвітньо відомими. У Київському музичному училищі він навчався у класі фортепіано Сергія Йосиповича Короткевича, учнем якого дещо раніше був Лев Ревуцький. У консерваторському класі композиції Рейнгольда Моріцовича Глієра він «ішов слідами» Бориса Лятошинського. В училищі й консерваторії у цей же час навчалися Володимир Горовиць, Арнольд Альшванг, Борис Левік та інші.

Нагадаємо, що Матвій Гозенпуд народився 1903 року в Києві, 1921 року закінчив Київську консерваторію по класу фортепіано Григорія Миколайовича Беклемішева (займався також під керівництвом Фелікса Михайловича Блюменфельда). Протягом 1918–1920 років навчався композиції в класі Р. Глієра. Від 1921 року був викладачем (приват-доцентом) Музично-драматичного інституту імені М. Лисенка і Київської консерваторії (протягом 1935–1949 – її професором, класи фортепіано й композиції), водночас викладав (1923–1949 та 1953) гру на фортепіано в Київському музичному училищі, а також у середній спеціалізованій музичній школі. Був дипломантом Першого всесоюзного конкурсу музикантів-виконавців (травень 1933, Москва). 1950 року, унаслідок кампанії «боротьби з космополітизмом», він, як і інші композитори й музикознавці єврейської національності, змушений був виїхати з України. Протягом 1951–1952 років Матвій Гозенпуд був професором Алма-Атинської консерваторії, з 1959¹ – Новосибірської. Саме там, у Новосибірську, 17 лютого 1961 року завершився його життєвий шлях. Такою, у загальних рисах, є біографія митця, уміщена у довідкових виданнях². Доречно деталізувати цю «фактологічну канву», залучивши

¹ За іншими джерелами – з 1953 (Марков І. М. Гозенпуд Матвей Акимович / І. М. Марков // Музыкальная энциклопедия : в 6 т. / гл. ред. Ю. В. Келдыш. – Т. 1 : А – Гонг. – М. : Сов. энциклопедия, 1973. – Ст. 1072.

² Муха А. Гозенпуд Матвій Якимович / А. Муха // Українська музична енциклопедія. – Т. 1. : А – Д. – К. : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2006. – С. 485; Марков І. М. Гозенпуд Матвей Акимович / І. М. Марков // Музыкальная энциклопедия : в 6 т. / гл. ред. Ю. В. Келдыш. – Т. 1 : А – Гонг. – М. : Сов. энциклопедия, 1973. – Ст. 1072.

архівні, епістолярні і мемуарні джерела відповідного часу, а також музикознавчі праці, у яких висвітлюється діяльність митця в Києві протягом 20–30-х років ХХ століття. Ці матеріали містять дані, які мають суттєві розбіжності з довідниковими виданнями. Та й у довідниках указуються різні дати переїзду митця до Новосибірська. Зокрема, в «Українській музичній енциклопедії» наведено дату народження – 21.05. (03.05)¹, у московській шеститомній «Музыкальной энциклопедии» – 08 (21) V. Водночас, в анкеті особової справи М. А. Гозенпуда з архіву НМАУ ім. П. І. Чайковського (нині зберігається у фондах Державного архіву міста Києва, далі – ДАМК) зазначене «3 квітня»². Відомості про здобуття освіти піаніст також вказав у своїй автобіографії дещо інакше: «В 1913 поступил в Киевскую консерваторию, которую окончил в 1920 по классу заслуженного профессора Беклемишева. Одновременно проходил курс теории композиции. После окончания консерватории работал под руководством известного педагога и композитора Блуменфельда. С 1921 начал педагогическую работу»³. Дослідники історії Київського музичного училища (тепер – Київський інститут музики імені Р. М. Глієра) уточнюють, що в 1913/1914 навчальному році Матвій (Мордухай) Гозенпуд був зарахований до класу С. Й. Короткевича⁴, учня В. Пухальського і Г. Ходоровського (а також Т. Лешетицького), який, очевидно, керував музичним розвитком майбутнього піаніста і композитора на початкових етапах його консерваторської освіти⁵. З відомостей про академічну успішність студентів Київської консерваторії за 1920 рік дізнаємося, що інструментовку майбутній композитор вивчав під керівництвом Євгена Августовича Рибя, випускника Петербурзької консерваторії (клас теорії композиції М. А. Римського-Корсакова), і мав підсумкову оцінку «відмінно» з цієї дисципліни⁶.

Діяльність і життя Матвія Гозенпуда протягом 20–30-х років тісно пов'язане з найбільш яскравими подіями в культурному житті Києва того часу. Закінчивши Київську консерваторію й отримавши підписане її директором Р. Глієром та інспектором К. Михайловим «Свидетельство о получении диплома на звание свободного художника»⁷, він працював викладачем по класу фортепіано в Народній консерваторії, унікальному на той час культурно-освітньому закладі України, створеному з ініціативи Болеслава Яворського 1919 року.

Ще однією важливою сферою діяльності молодого піаніста і композитора протягом 1922–1924 років була музична школа, яка, з ініціативи видатного українського музикознавця й фольклориста Мойсея Яковича Береговського, діяла, починаючи з 1920 року, при єврейській культурно-просвітницькій організації «Культур-Ліга». За спогадами однієї з її учениць, значну частину контингенту освітньої установи стано-

¹ Можливо, враховуючи різницю між юліанським та григоріанським календарем, дату слід читати як 21. 04 (03. 05) або 21. 05 (03. 06).

² Особова справа М. Я. Гозенпуда. – ДАМК – Ф. Р-810. – Оп. 2. – Спр. 30. – Арк. 2 об.

³ Автобіографія М. Я. Гозенпуда. – ДАМК – Ф. Р-810. – Оп. 2. – Спр. 30. – Арк. 5.

⁴ Див.: Зильберман Ю., Смилянская Ю. Киевская симфония Владимира Горовица. – Кн. 1 / Ю. Зильберман, Ю. Смилянская. – К., 2002. – С. 251.

⁵ Після утворення 1913 року Київської консерваторії, музичне училище увійшло до її складу як молодше й середнє відділення.

⁶ Див.: Ведомости академической успеваемости за 1920 год. – ДАМК – Ф. Р-810. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 45.

⁷ Свидетельство о получении диплома на звание свободного художника. – ДАМК – Ф. Р-810. – Оп. 2. – Спр. 30. – Арк. 8.

вили вихованці єврейського дитячого будинку¹. Працювали в школі і такі знані музиканти, як професор Київської консерваторії скрипаль Давид Соломонович Бертъє², піаністка Розалія Ісаківна Зарицька, молоді концертуючі піаністи, переважно випускники і студенти Київської консерваторії, з часом – відомі музиканти: Теодор Гутман³, Віра Разумовська, Натан Перельман⁴; музикознавці Матіас Маркович Грінберг, Михайло Соломонович Пекеліс... Викладали гру на музичних інструментах, основи музично-теоретичних дисциплін, хоровий клас і досить новаторський тоді курс – «слухання музики»⁵. Згодом цей навчальний заклад було перетворено на єврейську музпрофшколу⁶, яка підтримувала досить тісні зв'язки з Київською консерваторією, про що, окрім складу викладачів, свідчить організація концертів у залі Консерваторії. Запрошення на один із таких заходів (16 травня 1924 року) було надіслано правлінню Товариства імені М. Д. Леонтовича⁷.

А. Камінер у статті, опублікованій в журналі «Музика»⁸, розкриває особливе ставлення колективу школи до своїх обов'язків, зокрема свідому відмову від ідеологічного переважання навчального матеріалу, досить характерного, і навіть обов'язкового для педагогічно-виховних закладів цього періоду:

«Прежде всего заведение как целое не имеет никакой определённой идеологии в области искусства. Поэтому революционность в работе над художественным материалом ограничивается революционизацией словесных текстов: тем и слов. Что же касается самой музыки, то здесь можно говорить о чём-то новом лишь относительно хоровой литературы, перерабатываемой на основании имеющихся материалов или сочиняемой самим руководителем музыкальной секции т. Шейниным, причём новое нужно понимать в смысле примитивного симво-

¹ Див.: Музыкальная школа Культур-Лиги (рассказывает Любовь Исаевна Ратманская) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://judaica.kiev.ua/mnemosina/mnemo-ratmanskaya.htm>

² Бертъє (справжнє прізвище – Лівшиць) Давид Соломонович (19. [31.] V 1882, Літин – 19 V 1950, Київ) – скрипаль, диригент, педагог. Професор (1922). Заслужений професор УССР (1932). Заслужений діяч мистецтв УССР (1938). Закінчив Музичний інститут у Варшаві (1901) і Петербурзьку консерваторію (1904, клас Л. Ауера). З 1920 р. викладав у Київській консерваторії.

³ Гутман Теодор Давидович (29. 10 [11. 11] 1905, Київ – близько 1990, Москва) – піаніст і педагог. Музичну освіту отримав у Київській та Московській консерваторіях (1925–1930, клас фортепіано Г. Нейгауза). У 1925/26 навчальному році його ім'я – у переліку педагогічного складу Київського музично-драматичного інституту ім. М. В. Лисенка (ЦДАВОВ України м. Київ. – Ф. 166. – Оп. 5. – Спр. 299. – Арк. 57–61). Лауреат I Всесоюзного конкурсу музикантів-виконавців (1933, Москва, Третя премія), II міжнародного конкурсу піаністів імені Ф. Шопена (1932, Варшава, Восьма премія). З 1928 року – соліст Московської філармонії. З 1930 – викладав у Московській консерваторії.

⁴ Перельман Натан Юхимович (19. 07. [01. 08] 1906, Житомир – ?) – піаніст і педагог. Учень Г. Г. Нейгауза (1921–1924, Київ). Закінчив Ленінградську консерваторію (1925–1930, клас Л. Ніколаєва). З 1923 року провадить активну концертну діяльність.

⁵ Нагадаймо, що засновником дисципліни був реформатор системи музичної освіти Б. Л. Яворський.

⁶ Запрошення Єврейської Музичної Профшколи та Музичної школи Культурліги на концерти учнів. – ІР НБУВ. – Ф. 50. – Од. зб. 421. – Арк. 2.

⁷ Див.: Запрошення Єврейської Музичної Профшколи та Музичної школи Культурліги на концерти учнів. – ІР НБУВ. – Ф. 50. – Од. зб. 421. – Арк. 1.

⁸ Камінер А. Музична секція Культурліги (м. Київ) / А. Камінер // Музика. – 1924. – № 10–12. – С. 234–235. Автограф (російською), датований 23 травня 1924 року, зберігається у фондах Інституту Рукопису НБУВ (Ф. 50. – Од. зб. 1757.)

лизма, делающего музыку легко воспринимаемой для детей-исполнителей, а может быть и для художественно необразованной аудитории.

Отсутствие художественной идеологии выражается в отсутствии критерия для оценки продуктов детского свободного творчества. Наоборот, нейтральность в отношении толкования и направления творческого процесса возведена в принцип, мотивированный низкой возрастной границей учащихся (до 15 лет!)¹».

Матвій Якимович Гозенпуд з ученицями Е. Гозман-Шпилюк та Е. Паноях.

¹ Камінер А. Музыкальная секция Культурлиги – ІР НБУВ. – Ф. 50. – Од. зб. 1757. У друкованому перекладі українською:

«Треба, однак, визнати, що методологічні принципи в роботі школи не досить глибокі. Насамперед, школа загалом не має певної ідеології в царині мистецтва. Тому революційність у роботі над художнім матеріалом обмежується лише підбором революційних словесних текстів: тем та слів.

Що-ж до самої музики, то тут можна говорити про щось нове лише в хорівій літературі; бо її переробляють на підставі матеріалів, що вже зібрано, або творить її сам керівник музичної секції т. Шейнін. Це “нове” треба розуміти, як примітивний символізм, що робить музику дуже приступною для дітей-виконавців, і навіть для аудиторії, що є не дуже освічена з художнього боку. Брак художньої ідеології виявляється у відсутності критерія для оцінки вільної творчості дітей.

Навпаки, нейтральність щодо тлумачення та керування творчим процесом стало за принцип, мотивований низьким віком учнів (до 15 років)» (цит. за: Камінер А. Музична секція Культурліги (м. Київ) / А. Камінер // Музика. – 1924. – № 10–12. – С. 234–235).

Водночас, 1922 року розпочалася робота Матвія Якимовича в Київській консерваторії викладачем, спочатку в класі спеціального фортепіано, а згодом (з 1935) – і теоретичних дисциплін, зокрема й композиції. Аналогічні курси він викладав і в Київському музично-драматичному інституті імені М. В. Лисенка (1925–1934). Саме тоді почав формуватися його педагогічний метод, який ґрунтується на диференційованому, індивідуальному підході до учня. Зі спогадів Н. С. Шурової відомо, що зі студентами віртуозного піаністичного обдарування він працював над розвитком виконавського професіоналізму, технічних навичок тощо¹. У роботі особисто з нею, студенткою теоретичного відділення, яка не мала блискучих даних, педагог зосередився на її всебічному формуванні як музиканта².

Двадцять років – один із найцікавіших періодів у розвитку української музичної культури. Певна ідеологічна свобода давала музикантам можливість не лише творити в руслі тогочасних європейських мистецьких тенденцій, а й досить активно поширювати музичне мистецтво у слухацькій аудиторії³. Активну концертну діяльність здійснювала, незважаючи на всі негаразди свого злиденного існування, Асоціація сучасної музики⁴, створена у жовтні 1926 року при Київській композиторській майстерні Музичного товариства ім. М. Леонтовича. Членами АСМу були провідні київські композитори і виконавці – Б. Лятошинський, Л. Ревуцький, М. Вериківський, Ф. Надененко, І. Белза, М. Радзівський, М. Гозенпуд, В. Дембський, М. Фролов. Крім закритих концертних зібрань, орієнтованих на професіоналів, під час яких демонструвалися твори сучасних західноєвропейських, російських та українських композиторів⁵, Асоціація влаш-

¹ Див.: Письма из шестидесятых. Письма М. А. Гозенпуда [Електронний ресурс] // Егупец : альманах. – № 14. – Режим доступу : <http://judaica.kiev.ua/Eg14Nach.htm>

² Розпочалися розмови про музику, про все, що пов'язане саме з нею, «гнали менше». Про що і в якому ключі говорили, свідчать спогади: «Говорили про Сьому симфонію Прокоф'єва. “А вам справді подобається ця музика?” – запитує Матвій Якимович із сарказмом. Адже він знав раннього Прокоф'єва і сприймав Сьому симфонію як певну деградацію». Від'їжджаючи з Києва, учитель подарував своїй учениці ноти забутих на той час представників 20-х років Б. С. Шехтера, Л. О. Половінкіна (активний член АСМ). Ніна Сергіївна визнає: «За всі роки навчання саме М. Я. Гозенпуд найбільше дав мені для загального розвитку» (цит. за: Шамаєва К. І. Про предмет «спеціалізоване фортепіано» для музикознавців / К. І. Шамаєва // Загальне та спеціалізоване фортепіано у мистецькому просторі України : зб. ст. – Львів : СПОЛОМ, 2012. – С. 26)

³ Див.: Ржевська М. Ю. На зламі часів. Музика Наддніпрянської України першої третини ХХ століття у соціокультурному контексті епохи : монографія / Майя Ржевська. – К. : Автограф, 2005. – С. 207–210.

⁴ Всеукраїнське товариство Революційних музик (ВУТОРМ): Київська філія. Документи про діяльність Асоціації Сучасної Музики (АСМ) за 1928–1929 рр. – ІР НБУВ. – Ф. 50. – Од. зб. 1995. Створена спочатку як українська філія творчої та музично-громадської організації, вона вже з 1924 року функціонувала в Москві (1926 засновано її ленинградську філію), на зразок Міжнародного товариства сучасної музики, а невдовзі почала співпрацювати з європейськими музичними організаціями й установами, зокрема з Міжнародним товариством сучасної музики (Листування з Інтернаціональним товариством сучасної музики в справі обміну виданнями та інформаціями. 4 квітня – 14 грудня 1925–1931 р. – ІР НБУВ – Ф. 50. – Од. зб. 456.). Щоправда, за архівними матеріалами, чи не єдиним українським композитором, твори якого виконувалися у заходах Товариства, був В. Дукельський. Зокрема, 26 липня 1931 р. у лондонському Queen's Hall було виконано його Другу симфонію (Програма “Oxford Festival” 21–28 July 1931. – ІР НБУВ. – Ф. 50. – Од. зб. 456. – Арк. 6–7).

⁵ Виконувалися твори К. Дебюссі, М. Равеля, А. Онеггера, Ф. Пуленка, А. Шенберга, А. Казелли, П. Хіндеміта, С. Скотта, К. Шимановського, Б. Бартока, І. Стравінського, М. Мясковського, А. Александрова, Е. Метнера, С. Фейнберга, Ф. Надененка, М. Вериківського, Б. Лятошинського, І. Белзи, В. Грудіна, М. Фролова та інших (Шевчук О. В., Якименко Н. Д. Концертне життя / Шевчук О. В., Якименко Н. Д. // Історія української музики : в 6 т. – Т. 4 : 1917–1941. / ред. кол. тому Л. Пархоменко (відп. ред.), О. Литвинова, Б. Фільц, голова М. Гордійчук М. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 445).

товувала й публічні концерти, у яких звучала музика вже визнаних авторів – Б. Лятошинського, Г. Верьовки, М. Вериківського, Л. Ревуцького та інших¹.

Вагома роль у цій складній роботі належала М. Гозенпуду. Зокрема, протягом 1926–1927 років він виступав як піаніст у циклі концертів «Від Баха до наших днів», присвячених історії жанру скрипкової сонати². Виконував він і твори сучасних українських композиторів – спрямування на новітній музичний процес, на актуальну мистецьку творчість сьогодення було вельми показовим для вихованців Г. М. Беклемішева³.

Яскраве піаністичне обдарування митця вплинуло і на його композиторську творчість. Не випадково український музикознавець В. Довженко, характеризуючи його камерно-вокальну лірику 1930-х років, наголошував: «Як піаніст і ансамбліст, М. Гозенпуд був надто вимогливим до відточеності фортепіанної фактури, різноманітності піаністичних прийомів. У багатьох його солоспівах гармонія відзначається вишуканістю, нерідко – невиправданою складністю й потягом до модерністичних звучань»⁴. Складність фактури і гармонії характерна не лише для творів за участю фортепіано. Наведемо для ілюстрації рецензію П. О. Козицького на «Марш-Скерцо для оркестру народних інструментів», датовану 11 січня 1933 року:

«Марш не для ходи, він скоріш для естрадного виконання. Схема твору являє мало розгорнуту трьохчастинність. Гармонічна фактура – доволі складна і типова для Гозенпуда.

Марш цікавий тим, що переносить у фактуру твору для народних інструментів нові для цієї категорії творів елементи: складність гармонії і поліфонії, оркестрові, перенесені з партитур для симфонічних оркестрів прийоми викладу.

В цілому твір заслуговує на те, щоб його виконувати і друкувати»⁵.

Подальша доля маршу не відома, він не згадується ні в переліку творів, складеному Андрієм Ольховським, ні в авторському⁶. У рукописах залишилися й багато інших творів написаних, протягом 20–30-х років. Вочевидь, у новітніх умовах централізації влади й відповідної зміни ідеології музика, позначена пізньоскрябін-

¹ Див.: Шамаева К. И. Концертная жизнь Киева 1919–1932 годов / К. И. Шамаева // Из прошлого советской музыкальной культуры. – Вып. 3. – М.: Сов. композитор, 1982. – С. 101. Учителеві присвячено й одну з найкращих публіцистичних праць Матвія Якимовича (Гозенпуд М. Пам'яті Григорія Миколайовича Беклемішева / М. Гозенпуд // Радянська музика. – 1940. – № 1. – С. 30–34).

² Варто додати, що, незважаючи на неодноразово декларовану орієнтацію на вивчення й виконання новітніх музичних творів, Асоціація популяризувала також музику композиторів минулих епох, і згаданий концертний цикл є не єдиним прикладом. У січні 1929 року секретар АСМу Д. Френкін звернувся до правління ВУТОРМу з ініціативою створити камерний ансамбль, який здійснював би концертно-лекційну діяльність, пропагуючи класичну музику. Програми таких виступів мали містити перекладення чотириголосних фуг Й. С. Баха для струнного квартету (або твір класичного репертуару струнного квартету чи квінтету), інструментальних ансамблів, а також – камерно-вокальні твори (Всеукраїнське товариство Революційних музик (ВУТОРМ): Київська філія. Особовий склад за 1929 р., 1930 р. – ІР НБУВ – Ф. 50. – Од. зб. 1987. – Арк. 24).

³ Див.: Шамаева К. И. Концертная жизнь Киева 1919–1932 годов / К. И. Шамаева // Из прошлого советской музыкальной культуры. – Вып. 3. – М.: Сов. композитор, 1982. – С. 141–142.

⁴ Довженко В. Нариси з історії української радянської музики: [у 2 ч.]. – Ч. 2 / В. Довженко. – К.: Муз. Україна, 1967 – С. 131.

⁵ Козицький П. О. Рецензія на «Марш-Скерцо для оркестра народних інструментів» М. Гозенпуда від 11 січня 1933 року. – ІР НБУВ. – Ф. І. – Од. зб. 41632. – Арк. 1.

⁶ Ольховський А. Нарис історії української музики / Андрій Ольховський. – К.: Муз. Україна, 2003. – С. 487–488; Гозенпуд М. А. Список напечатаних произведений и рукописей. – ДАМК. – Ф. Р-810. – Оп. 2. – Спр. 30. – Арк. 13–15.

ськими й імпресіоністичними ознаками¹, вишуканою складною гармонією, «*потягом до модерністичних звучань*», не була актуальна.

Абрама Якимовича Гозенпуда (1908–2004), науковця-гуманітарія європейського масштабу, музикознавця, філолога (літературознавця і перекладача), театрознавця, критика, справедливо вважають одним із засновників радянського (російського) театрознавства. Його творча біографія вражає – варто згадати, що він написав чотири дисертації². Класичним і чи не найбільш знаним є його грандіозне семи томне дослідження історії музичного театру в Росії³, кілька десятків монографій і в рази більша кількість статей.

Походження братів, зазначене у довідниках – «з родини службовців» – потребує окремого коментаря. Незважаючи на те, що їхній батько – Аківа Зіскіндович, майстер на цукроварнях Лазаря Бродського, – не мав вищої освіти, родину справедливо можна віднести до тієї київської інтелігенції, яка на межі століть дала світовій культурі стільки геніїв. Серед найближчого оточення культивувалася любов до літератури й театру, за словами Абрама Якимовича, батько «був на цьому поведений» – постійно відвідував вистави Театру Соловцова, був знайомий і листувався з самим режисером і антрепренером (Миколою Соловцовим). Про роль літературних авторитетів свідчить і його звернення за порадою до Льва Толстого: «*1910 року, за кілька місяців до смерті Льва Толстого, він написав йому листа про те, що в нього є діти і він прагне дати їм освіту⁴, але в Росії це неможливо через процентну норму; він звісно, може послати дітей навчатися за кордон, але йому хочеться, щоб діти навчалися не за кордоном, а в Росії, – що йому робити? Толстой, який відповідав усім, відповів і моему батькові. Цей лист Толстого надруковано в академічному виданні його творів, у 81-му томі <...> Листівка Толстого, адресована моему батькові, у мене збереглася*»⁵.

¹ Див.: Кушнірук О. Другий період українського музичного імпресіонізму: рефлексія непізнаного / О. Кушнірук // Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії : зб. наук. праць. – Вип. 9. – К., 2009. – С. 120.

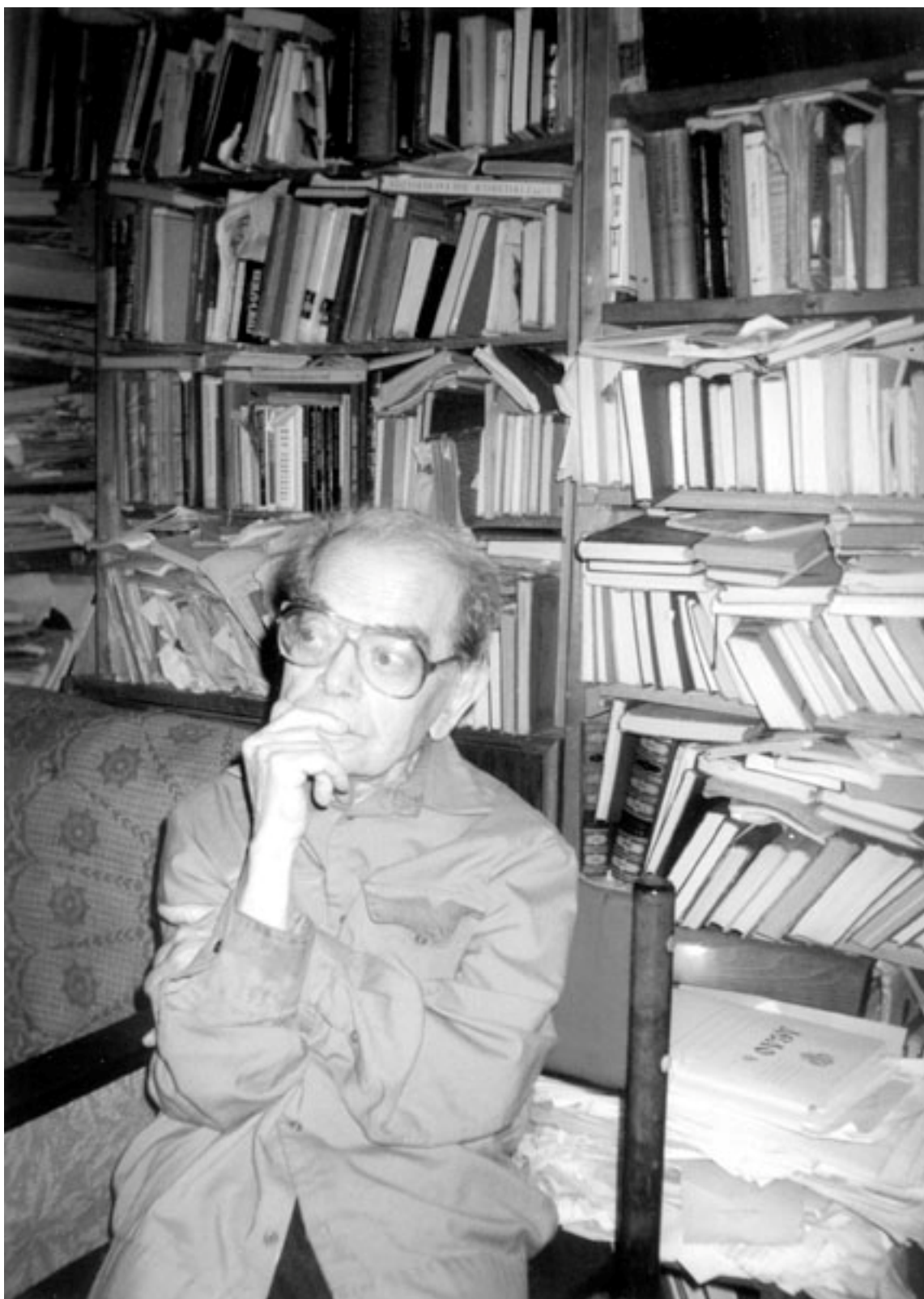
² Ідеться про дві дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства («Шекспір і музика», захищена 1939 року) і кандидата філологічних наук («Людвіг Хольберг», захищена 1941 року) та дві дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук (про драматургію Лесі Українки, підготовлена до захисту 1948 року) і доктора мистецтвознавства («Музыкальный театр в России», захищена 1962 року в Москві).

³ Гозенпуд А. А. Музыкальный театр в России: От истоков до Глинки / А. А. Гозенпуд. – Л. : Музгиз, 1959. – 781 с.; Гозенпуд А. А. Русский оперный театр XIX века : в 3 т. / А. А. Гозенпуд. – Т. 1 : 1836 – 1856. – Л. : Музыка, 1969. – 464 с.

⁴ В одному з інтерв'ю Абрам Якимович уточнював, що в листі йшлося «<...> не обо мне, а о моих старших братьях. Один из них стал впоследствии инженером-химиком, а другой (он, кстати, открыл мне путь к музыке) – пианистом и композитором, профессором Киевской консерватории» (Цит. за: Вольгуст Е. Диалог с небожителем / Елена Вольгуст // Петербургский театральный журнал. – 2002. – Май).

Ной Соломонович Гозенпуд протягом 1930–1940-х років працював в адміністрації Академії наук у Москві. Його донька Олександра – театрознавець, досліджувала історію і специфіку театру для дітей (РГАЛИ – Ф. 3089).

⁵ Гозенпуд А. У моему Києві : спогади / А. Гозенпуд // Україна модерна. – Число 9. – К. ; Львів : Критика, 2005. – С. 291.

Абрам Якимович Гозенпуд.

Театральні захоплення батька найбільше вплинули на молодшого сина, Абрама, який, мріючи стати актором, закінчив Київський театральний технікум, якийсь час працював у польській театральній студії, очолюваній його вчителем Дмитром Олександровичем Зеландом. Згодом вступив на літературний факультет Київського інституту народної освіти («підвідділ чужих мов суспільствознавчого відділу факультету профосвіти» 1927–1930¹). Розпочавши на початку 30-х років перекладацьку діяльність, Абрам Якимович близько зійшовся з Миколою Зеровим і Олександром Білецьким (останній опонував на захисті його кандидатських дисертацій і був редактором монографії «Поетичний театр»), брав участь у підготовці антології французької поезії і хрестоматії західноєвропейської літератури (перекладав Аполінера, де Реньє, Гете, Байрона). Проте його наукові зацікавлення незмінно привертало театр і драматургія. Починаючи з 1934 року, він викладав у Київському театральному інституті, читав лекції з історії театру учням Акторської школи кіноакторів, відкритої 1934 р. на Київській кінофабриці, працював у Державному театрі російської драми. Викладаючи історію зарубіжної музики в Київській консерваторії, він досліджував творчість видатних оперних композиторів, міждисциплінарні зв'язки різних видів мистецтва тощо².

У творчості Матвія Гозенпуда дещо менше звернень до театральної культури. Проте в його композиторському доробку, крім трьох симфоній, чотирьох концертів для фортепіано з оркестром, численних камерно-вокальних і камерно-інструментальних творів є й казкова опера «Лампа Аладіна», і музика до кількох вистав театру російської драми імені Лесі Українки («Камінний господар», Підступність та кохання», «Небезпечний поворот»).

Під час війни, перебуваючи в евакуації у Свердловську, митці не втрачали творчої активності. Обидва викладали в об'єднаній з місцевою Київській консерваторії, де зусиллями Абрама Луфера і Маркіяна Фролова було зібрано кращі мистецькі й педагогічні сили країни. Матвій Якимович продовжував композиторську творчість: створив «Уральську фантазію» для симфонічного оркестру і працював над Третьою симфонією («Україна»).

За безпосередньої участі Абрама Якимовича на сцені Свердловського театру музичної комедії (у той час він завідував літературною частиною театру) відбулася постановка «Запорожця за Дунаєм» у новій редакції. Спеціально до вистави композитор Віссаріон Шебалін створив додаткову дію – у палаці султана. Згодом два митці у співпраці продовжили роботу над написанням опери «Приборкання норовливої» (її завершено 1955 року). Тонкий знавець і класичної оперної драматургії, і творчості Шекспіра, Абрам Гозенпуд створив лібрето (переважно це є його текст з невеликими вкрапленнями шекспірівського), яке, зберігаючи дух першоджерела, відповідало умовам оперної сцени³.

Після повернення Консерваторії до Києва, брати Гозенпуди стали її викладачами: Матвій – професор фортепіанного факультету, Абрам до 1946 року очолював кафедру загальної історії музики, читав спецкурс в університеті. Здавалося, були всі умови для плідної творчої праці... Але настав сумнозвісний 1948 рік. Матвія разом із

¹ Див.: Гозенпуд А. У моєму Києві : спогади / А. Гозенпуд // Україна модерна. – Число 9. – К. ; Львів : Критика, 2005. – С. 299.

² Ідеться про такі праці А. Гозенпуда: Ріхард Вагнер / А. Гозенпуд // Радянська музика. – 1938. – № 3; Шекспір і музика / А. Гозенпуд. – К., 1939; Лермонтов і мистецтво / А. Гозенпуд. – К., 1941; Оперна драматургія П. Чайковського / А. Гозенпуд. – К. : Мистецтво, 1939.

³ Листова Н. В. Я. Шебалін / Н. Листова. – М. : Сов. композитор, 1982. – 296 с.

Борисом Лятошинським, Ігорем Белзою, Глібом Тарановим, Дмитром Клебановим, Адамом Солтисом та іншими було проголошено представником «антинародного формалістичного напрямку в музиці». На пленумі СКУ наголошувалося, що він «погано знає життя нашого народу, не вивчає і не цікавиться передовими людьми виробництва, колгоспниками тощо»¹. Того року звинувачення не призвело до фатальних наслідків, можливо, відіграла свою роль позитивна характеристика, надана Л. М. Ревуцьким². Та коли в лютому 1949 року Абрама було визнано «запеклим космополітом» і «снобом-антипатріотом»³, його старшому братові одразу пригадали всі минулі гріхи: виявилось, що, «незважаючи на гостру критику преси і музикальної громадськості, композитор М. Гозенпуд і досі продовжує свою буржуазно-формалістичну естетську творчість <...> вносить в радянську музику чужі їй ідеї, знаходячи свого захисника і інтерпретатора в особі музикального критика Белза»⁴.

5 березня «професора фортепіанного факультету М. А. Гозенпуда, який не забезпечує виховання молоді на належному ідейному рівні, як буржуазного естета, формаліста та космополіта в творчості та методах викладання, від роботи в консерваторії»⁵ було звільнено. Брати покинули Київ: Матвій поїхав до Алма-Ати, ненадовго повернувся 1953 року, але надалі, до кінця днів очолював кафедру в Новосибірській консерваторії; Абрам якийсь час напівлегально жив у Москві (статті підписував «Акімов»), згодом переїхав до Ленінграда, став одним із провідних співробітників Інституту театру, музики і кінематографії і... одним із найпомітніших мистецтвознавців СРСР і Російської Федерації. Його творча активність тривала 50 років, майже до останніх днів життя – 2004 року. В історії українського мистецтвознавства він відомий як один із його засновників, той, хто, за словами О. Зінкевич, «формував зовсім ще молоде українське музикознавство, надаючи йому наукового статусу»⁶, на жаль, не долучившись до наступних етапів його розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ведомости академической успеваемости за 1920 год. – ДАмК. – Ф. Р-810. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 45.
2. Вольгуст Е. Диалог с небожителем / Елена Вольгуст // Петербургский театральный журнал. – 2002. – Май.
3. Всеукраїнське товариство Революційних музик (ВУТОРМ): Київська філія. Документи про діяльність Асоціації Сучасної Музики (АСМ) за 1928–1929 рр. – ІР НБУВ НАН України. – Ф. 50. – Од. зб. 1995.

¹ Зінкевич О. 50 років тому... // Зінкевич Е. MUNDUS MUSICAE. Тексти и контексты. Избранные статьи / О. Зінкевич. – К. : Задруга, 2007. – С. 300.

² Ревуцький Л. М. Авторські рукописи чернеток окремих аркушів і сторінок до невизначених творів різного характеру. – Відділ рукописних фондів ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України. – Ф. 36.

³ На антипатріотичних позиціях. Викрити і до кінця розгромити безрідних космополітів на Україні // Радянська Україна. – 1949. – № 41 (8327). – С. 3.

⁴ До кінця викрити і розгромити безрідних космополітів // Київська правда. – 1949. – № 39 (7290). – С. 3.

⁵ Наказ № 43 по Київській держконсерваторії від 5 березня 1949 року – Архів НМАУ ім. П. І. Чайковського. – Ф. Р-810. – Оп. 3. – Од. зб. 23. – Арк. 27 об–28.

⁶ Зінкевич Е. С. А. Я. Гозенпуд // Зінкевич Е. С. Память об исчезающем времени. Страницы музыкальной летописи : сб. ст. / Елена Зінкевич. – К. : Нора-принт, 2005. – С. 107.

4. Всеукраїнське товариство Революційних музик (ВУТОРМ): Київська філія. Особовий склад за 1929 р., 1930 р. – ІР НБУВ – Ф. 50. – Од. зб. 1987.
5. Гозенпуд А. А. Лермонтов і мистецтво / А. Гозенпуд. – К., 1941.
6. Гозенпуд А. А. Музыкальный театр в России: от истоков до Глинки / А. А. Гозенпуд. – Л. : Музгиз, 1959. – 781 с.
7. Гозенпуд А. А. Оперна драматургія П. Чайковського / А. Гозенпуд. – К. : Мистецтво, 1939. – 148 с.
8. Гозенпуд А. А. Ріхард Вагнер / А. Гозенпуд // Радянська музика. – 1938. – № 3.
9. Гозенпуд А. А. Русский оперный театр XIX века : в 3 т. / А. А. Гозенпуд. – Т. 1 : 1836 – 1856. – Л. : Музыка, 1969. – 464 с.
10. Гозенпуд А. А. У моему Києві : спогади / А. Гозенпуд ; вступ. сл., авторизов. пер. і примі. С. Захаркіна // Україна модерна. – Число 9. – К. ; Львів : Критика, 2005. – С. 287–320.
11. Гозенпуд А. А. Шекспір і музика / А. Гозенпуд // Вільям Шекспір : зб. ст. – К. : Мистецтво, 1939. – С. 175–238.
12. Гозенпуд М. А. Список напечатанных произведений и рукописей. – ДАМК. – Ф. Р-810. – Оп. 2. – Спр. 30. – Арк. 13–15.
13. Гозенпуд М. Пам'яті Григорія Миколайовича Беклемішева / М. Гозенпуд // Радянська музика. – 1940. – № 1. – С. 30–34.
14. До кінця викрити і розгромити безрідних космополітів // Київська правда. – 1949. – № 39 (7290). – С. 3.
15. Довженко В. Нариси з історії української радянської музики : [у 2 ч.]. – Ч. 2 / В. Довженко. – К. : Муз. Україна, 1967 – 320 с.
16. Запрошення Єврейської Музичної Профшколи та Музичної школи Культурліги на концерти учнів. – ІР НБУВ. – Ф. 50. – Од. зб. 421.
17. Зильберман Ю., Смилянская Ю. Киевская симфония Владимира Горовица. – Кн. 1 / Ю. Зильберман, Ю. Смилянская. – К., 2002. – 417 с.
18. Зинькевич Е. С. А. Я. Гозенпуд // Зинькевич Е. С. Память об исчезающем времени. Страницы музыкальной летописи : сб. ст. / Елена Зинькевич. – К. : Нора-принт, 2005. – С. 107–110.
19. Зинькевич О. 50 років тому... // Зинькевич Е. MUNDUS MUSICAE. Тексты и контексты : избр. ст. / О. Зинькевич. – К. : Задруга, 2007. – С. 299–309.
20. Історія української музики : в 6 т. – Т. 4 : 1917–1941 / ред. кол. тому: Л. Пархоменко (відп. ред.), О. Литвинова, Б. Фільц, голова М. Гордійчук М. – К. : Наук. думка, 1992. – 616 с.
21. Камінер А. Музична секція Культурліги (м. Київ) / А. Камінер // Музика. – 1924. – № 10–12. – С. 234–235.
22. Козицький П. Гозенпуд. Марш-Скерцо для оркестра народніх інструментів. – ІР НБУВ. – Ф. І. – Од. зб. 41632. – Арк. 1.
23. Кушнірук О. Другий період українського музичного імпресіонізму: рефлексія непізнаного / О. Кушнірук // Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії : зб. наук. праць. – Вип. 9. – К., 2009. – С. 118–121.
24. Листова Н. В. Я. Шебалин / Н. Листова. – М. : Сов. композитор, 1982. – 296 с.
25. Листування з Інтернаціональним товариством сучасної музики в справі обміну виданнями та інформаціями. 4 квітня – 14 грудня 1925–1931 р. – ІР НБУВ – Ф. 50. – Од. зб. 456.
26. Марков И. М. Гозенпуд Матвей Акимович / И. М. Марков // Музыкальная энциклопедия : в 6 т. / гл. ред. Ю. В. Келдыш. – Т. 1 : А – Гонг. – М. : Сов. энциклопедия, 1973. – Ст. 1072.

27. Муха А. Гозенпуд Матвій Якимович / А. Муха // Українська музична енциклопедія. – Т. 1. : А – Д. – К. : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2006. – С. 485.
28. На антипатріотичних позиціях. Викрити і до кінця розгромити безрідних космополітів на Україні // Радянська Україна. – 1949. – № 41 (8327). – С. 3.
29. Наказ № 43 по Київській держконсерваторії від 5 березня 1949 року. – Архів НМАУ ім. П. І. Чайковського. – Ф. Р-810. – Оп. 3. – Од. зб. 23. – Арк. 27 зв.–28.
30. Ольховський А. Нарис історії української музики / Андрій Ольховський. – К. : Муз. Україна, 2003. – 512 с.
31. Особова справа М. Я. Гозенпуда. – ДАМК. – Ф. Р-810. – Оп. 2. – Спр. 30.
32. Письма из шестидесятых. Письма М. А. Гозенпуда [Електронний ресурс] // Егупец : альманах. – № 14. – Режим доступу : <http://judaica.kiev.ua/Eg14Nach.htm>
33. Ревуцький Л. М. Авторські рукописи чернеток окремих аркушів і сторінок до невизначених творів різного характеру / Л. М. Ревуцький. – Відділ рукописних фондів ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України. – Ф. 36.
34. Ржевська М. Ю. На зламі часів. Музика Наддніпрянської України першої третини ХХ століття у соціокультурному контексті епохи : монографія / Майя Ржевська. – К. : Автограф, 2005. – 352 с.
35. Шамаева К. И. Концертная жизнь Киева 1919–1932 годов / К. И. Шамаева // Из прошлого советской музыкальной культуры. – Вып. 3. – М. : Сов. композитор, 1982. – С. 89–154.
36. Шамаева К. И. Про предмет «спеціалізоване фортепіано для музикознавців / К. І. Шамаєва // Загальне та спеціалізоване фортепіано у мистецькому просторі України : зб. ст. – Львів : СПОЛОМ, 2012. – С. 17–27.
37. Шевчук О. В., Якименко Н. Д. Концертне життя / Шевчук О. В., Якименко Н. Д. // Історія української музики : в 6 т. – Т. 4 : 1917–1941. / ред. кол. тому Л. Пархоменко (відп. ред.), О. Литвинова, Б. Фільц, голова М. Гордійчук М. – К. : Наук. думка, 1992. – С. 428–456.

Волосатих О. Ю. Відомі «невідомі кияни» Абрам і Матвій Гозенпуди. Висвітлено життя й багатогранну діяльність двох видатних митців, народжених у Києві та безпосередньо пов'язаних з Київською консерваторією – музикознавця, літературознавця, історика театру, перекладача, лібретиста й літературного критика А. Гозенпуда й композитора, піаніста й викладача М. Гозенпуда. Залучено широкий історико-культурний контекст.

Ключові слова: історія Київської консерваторії, музична культура першої половини ХХ століття, діяльність А. Гозенпуда, діяльність М. Гозенпуда.

Волосатых О. Ю. Известные «неизвестные киевляне» Абрам и Матвей Гозенпуды. Рассмотрена жизнь и многогранная деятельность двух художников, родившихся в Киеве и непосредственно связанных с Киевской консерваторией – музыковед, литературовед, историк театра, переводчик, либреттист и литературного критика А. Гозенпуда и композитора, пианиста и педагога М. Гозенпуда. Факты представлены в широком историко-культурном контексте.

Ключевые слова: история Киевской консерватории, музыкальная культура первой половины ХХ века, деятельность М. Гозенпуда, деятельность А. Гозенпуда.

Volosatykh O. Yu. Well-known “Unknown Kyivites” Abram and Matviy Hozenpud. The article reviews the lives and versatile activities of two outstanding artists born in Kyiv and bound with the Kyiv Conservatory – musicologist, literature and theatre historian, translator, librettist and literary critic A. Hozenpud and composer, pianist, pedagogue M. Hozenpud. The information is presented in an extensive historical and cultural context.

Keywords: history of the Kyiv Conservatory, the musical culture in the first half of the 20th century, A. Hozenpud activity, M. Hozenpud activity.